

Συμβολή στην Ἀγιολογία τῆς ὕστερης ἀρχαιότητος.

Τὸ πρόβλημα τῶν ἁγίων μὲ τὸ ὄνομα Ἰούδας

ΣΤΑΥΡΟΣ Δ. ΓΡΙΜΑΝΗΣ*

Στὴν ἀγιολογικὴ παράδοση τὰ σχετικὰ μὲ τοὺς ἁγίους τῶν ἀποστολικῶν χρόνων ποὺ φέρουν τὸ ὄνομα Ἰούδας εἶναι ἀρκετὰ περιπλεγμένα. Ξεκινώντας τὴν ἔρευνα ἀπὸ τὰ παρεχόμενα ἀπὸ τὰ ἀγιογραφικὰ κείμενα, τοὺς ἱστορικοὺς καὶ ἐρμηνευτὲς στοιχεῖα περνοῦμε στὴ συνέχεια στὴν ἀγιολογικὴ παράδοση, ὅπως διαμορφώθηκε στὰ μετεγενέστερα χρόνια μέχρι σήμερα.

1. Τὰ στοιχεῖα

Ὑπάρχουν τρεῖς ἄνδρες τῆς ἀποστολικῆς περιόδου ποὺ τιμήθηκαν ὡς ἅγιοι καὶ ἔφεραν τὸ ὄνομα Ἰούδας. Τὰ τρία αὐτὰ ἱστορικά πρόσωπα φαίνεται ὅτι ἀναμίχθηκαν στὴν ἀγιολογικὴ παράδοση.

α) Ἰούδας ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου.

Ἀνάμεσα στοὺς ἀδελφοὺς τοῦ Χριστοῦ εἶναι βέβαιο ὅτι συγκαταλεγόταν κι ἓνας Ἰούδας σύμφωνα μὲ τὸ *Ματθ.* 13.53:

«Καὶ ἐγένετο ὅτε ἐτέλεσεν ὁ Ἰησοῦς τὰς παραβολὰς ταύτας, μετήρην ἐκεῖθεν. Καὶ ἐλθὼν εἰς τὴν πατρίδα αὐτοῦ ἐδίδασκεν αὐτοὺς ἐν τῇ συναγωγῇ αὐτῶν, ὥστε ἐκπλήσσεσθαι αὐτοὺς καὶ λέγειν, Πόθεν τούτω ἡ σοφία αὕτη καὶ αἱ δυνάμεις; Οὐχ οὗτός ἐστιν ὁ τοῦ τέκτονος υἱός; οὐχ ἡ μήτηρ αὐτοῦ λέγεται Μαριὰμ καὶ οἱ ἀδελφοὶ αὐτοῦ Ἰάκωβος καὶ Ἰωσήφ καὶ Σίμων καὶ Ἰούδας; καὶ αἱ ἀδελφαὶ αὐτοῦ οὐχὶ πᾶσαι πρὸς ἡμᾶς εἰσίν; Πόθεν οὖν τούτω ταῦτα πάντα;».

* Ὁ Σταῦρος Γριμάνης εἶναι Δρ. Θεολογίας.

Δὲν εἶναι βέβαιο ἂν ὁ συγκεκριμένος Ἰούδας εἶναι ἀνάμεσα στοὺς ἀδελφούς τοῦ Χριστοῦ, πού πίστεψαν στὸ κήρυγμά του μετὰ τὸν θάνατο καὶ τὴν Ἀνάσταση, καὶ ἀναφέρονται στὸ Πράξ. 2.20:

«Τότε ὑπέστρεψαν εἰς Ἱερουσαλήμ ἀπὸ ὄρους τοῦ καλουμένου Ἐλαιῶνος, ὃ ἐστὶν ἐγγὺς Ἱερουσαλήμ σαββάτου ἔχον ὁδόν. Καὶ ὅτε εἰσήλθον εἰς τὸ ὑπερῶνον ἀνέβησαν οὗ ἦσαν καταμένοντες, ὃ τε Πέτρος καὶ Ἰωάννης καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἀνδρέας, Φίλιππος καὶ Θωμᾶς, Βαρθολομαῖος καὶ Ματθαῖος, Ἰάκωβος Ἀλφαίου καὶ Σίμων ὁ ζηλωτῆς καὶ Ἰούδας Ἰακώβου. Οὗτοι πάντες ἦσαν προσκατεροῦντες ὁμοθυμαδὸν τῇ προσευχῇ σὺν γυναιξὶ καὶ Μαριὰμ τῇ μητρὶ Ἰησοῦ καὶ τοῖς ἀδελφοῖς αὐτοῦ».

Τὸ ἀπόσπασμα αὐτό, ὅμως, εἶναι σημαντικό γιατί φαίνεται ὅτι ἴσως διαχωρίζει τὸν Ἰούδα Ἰακώβου ἀπὸ τοὺς ἀδελφούς τοῦ Κυρίου. Ἡ σύγχυση πού δημιουργήθηκε πιθανὸν νὰ ἔχει ὡς κεντρικὸ σημεῖο τὴ γενική “Ἰακώβου” μετὰ τὸ ὄνομα Ἰούδα· ἂν πρόκειται, δηλαδή, γιὰ τὸν Ἀδελφόθεο ἢ γιὰ τὸν Ἰάκωβο Ἀλφαίου¹. Ἀλφαῖος θυμίζουμε ὅτι ἦταν ὁ σύζυγος τῆς ἀδελφῆς τῆς Θεοτόκου καὶ ὁμώνυμῆς τῆς Μαρίας· ἄρα αὐτὸς ὁ Ἰούδας θὰ ἦταν ἐξάδελφος τοῦ Κυρίου².

Μὲ τὸν Ἰάκωβο ἐπίσης σχετίζει τὸν συγγραφέα τῆς ἡ ἐπιγραφή τῆς καθολικῆς *Ἐπιστολῆς Ἰούδα*:

«Ἰούδας Ἰησοῦ Χριστοῦ δούλος, ἀδελφὸς δὲ Ἰακώβου, τοῖς ἐν Θεῷ πατρὶ ἡγαπημένοις καὶ Ἰησοῦ Χριστῷ τετηρημένοις κλητοῖς».

Ἀπὸ τὸ γεγονὸς ὅτι τὸ ὄνομα “Ἰακώβου” δὲν ἀκολουθεῖται ἀπὸ ἄλλο προσδιορισμό, δείχνει ὅτι πρόκειται γιὰ πολὺ γνωστὸ ἄνδρα στὴν κοινότητα καὶ ὑποτέθηκε ὁ Ἀδελφόθεος³. Αὐτὸ φυσικὰ πού πρέπει νὰ ἔχει κανεὶς ὑπόψη εἶναι, ὅτι οἱ ἐπιγραφές πιθανὸν νὰ δόθηκαν ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν κοινότητα τῶν πρώτων

1. Δὲν εἶναι ὀρθὴ ἡ ἄποψη τοῦ Ἰ. Ν. Παναγόπουλου (*Εἰσαγωγή στὴν Καινὴ Διαθήκη*, Ἀθήνα 1995, 392), ὅτι πρόκειται γιὰ «τὸν υἱὸ τοῦ Ἰακώβου, πού ἡ μεταγενέστερη παράδοση γνωρίζει ὡς Ἰούδα Θαδδαῖο»· πρβλ. *AASS, Oct. XII* (1867) 437 ἔξ.

2. GRIMM W., *A Greek-English Lexikon of the New Testament*, New York 1889, σ.29β. Πρὸς τὴν ἄποψη αὐτὴ κλίνει ὁ DOM BAUDOT, (*Dictionnaire d' Hagiographie*, Paris 1925, 382-3), πού θεωρεῖ τὸν Ἰούδα αὐτὸ γιὸ τοῦ Ἀλφαίου/Κλωπᾶ καὶ τῆς Μαρίας, ἀδελφῆς τῆς Θεοτόκου καὶ ἄρα ξάδελφο τοῦ Χριστοῦ.

3. Βλ. ΕΠΙΦΑΝΙΟΥ, *Πανάριον*, ἔκδ. K. Holl, *Eriphanius, Bande 1-3: Ancoratus und Panarion*, I [DGCS, 25], Leipzig 1915, σ. 289.4 ἔξ.: «ὡς καὶ περὶ τούτων ἐκινήθη τὸ ἅγιον πνεῦμα ἐν τῷ ἀποστόλῳ Ἰούδα, λέγω δὴ ἐν τῇ ὑπ' αὐτοῦ γραφείῳ καθολικῇ ἐπιστολῇ (Ἰούδας δὲ ἐστὶν οὗτος ὁ ἀδελφὸς Ἰακώβου καὶ τοῦ κυρίου λεγόμενος)...».

χριστιανῶν⁴, πού παραδοσιακά απέδιδαν τὴν ἐπιστολὴ στὸν Ἰούδα Ἰακώβου, τὸν ὁποῖο πιθανὸν στὸ μεταξὺ νὰ εἶχαν ἤδη σχετίσει μὲ τὸν Ἀδελφόθεο· ἄρα ἡ ἀπόδειξη δὲν εἶναι χρήσιμη, καθὼς τὸ ἐπιχείρημα εἶναι οὐσιαστικὰ κυκλικό.

Τὴν ἀρχὴ τῆς σύμφυρσης στὴν παράδοση δείχνουν οἱ νόθοι “κατάλογοι τῶν ἀποστόλων”, οἱ ἀποδιδόμενοι ψευδεπιγράφως στὸν Ἐπιφάνιο⁵:

«ι'. Θαδδαῖος δὲ ὁ καὶ Λεββαῖος, ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ, ὁ ἐπικληθεὶς Ἰούδας Ἰακώβου Ἐδουσηνοῖς καὶ πάσῃ τῇ Μεσοποταμίᾳ ἐκήρυξε τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Κυρίου καὶ ἐπὶ Αὐγάρου τοῦ βασιλέως Ἐδουσηνῶν, ἐτελεύτησε δὲ ἐν Βηρυττῶ καὶ ἐκεῖ ἐτάφη ἐνδόξως. Ια'. Ἰούδας ὁ ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου μετὰ Ἰακώβου τὸν ἑαυτοῦ ἀδελφὸν καὶ Συμεῶν ἐξάδελφον τοῦ Κυρίου, λιπὼν δὲ αὐτὸν ἐπίσκοπον ἐν Ἱεροσολύμοις ἔτη ζ', ἐκήρυξε δὲ τὸ εὐαγγέλιον τοῦ Χριστοῦ ἐν πάσῃ τῇ Ἰουδαίᾳ καὶ Σαμαρείᾳ, ἐποίησε δὲ καθολικὴν ἐπιστολήν, καὶ πρώην ἔσχε δύο υἱοὺς Ἰακώβου καὶ Ζωκῆρ, ἀπέθανε δὲ ἐν Ἱερουσαλὴμ ἐνδόξως».

Ἐδῶ φαίνεται ἡ προσπάθεια α) νὰ ἐνταχθεῖ στὸν κατάλογο τῶν ἀποστόλων καὶ ὁ ἀναφερόμενος ὡς ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου Ἰούδας, ἐνῶ β) ἀποδίδεται σαφῶς στὸν Θαδδαῖο τὸ ὄνομα Ἰούδας. Ὡστόσο, ἡ σύμφυρση τῶν δύο προσώπων ἀκόμη δὲν εἶναι πλήρης. Φυσικά, τὸ ἐπόμενο βῆμα εἶναι πολὺ κοντὰ καὶ γίνεται ἀπ' ὅ,τι φαίνεται στὴ βία τῆς παρουσίας τοῦ ὀνόματος “Ἰακώβου” στὸν πρῶτο, ὅπως εἶπαμε καὶ πιὸ πάνω. Πρὸς αὐτὴν τὴν κατεύθυνση δείχνει καὶ ἡ ἀναφορὰ στὴν ἀρχὴ τοῦ ἀποσπάσματος: «ὁ ἀδελφὸς αὐτοῦ», πού ἀφορᾷ στὸν προηγούμενο ἀπόστολο τοῦ ἰδίου καταλόγου⁶:

«θ'. Ἰακώβος [ὁ ἐπικληθεὶς Θαδδαῖος], ἀδελφὸς τοῦ Κυρίου γενόμενος κατὰ σάρκα, ὃς καὶ πρῶτος ἐν Ἱεροσολύμοις κατεστάθη ἐπίσκοπος ὑπὸ τῶν ἀποστόλων· προφάσεως δὲ γενομένης ζητημάτων τοῖς Ἰουδαίοις λίθοις ὑπ' αὐτῶν βληθεὶς ἐκοιμήθη ἐν Ἱερουσαλὴμ καὶ ἐκεῖ ἐτάφη πλησίον τοῦ τάφου τῶν ἱερέων ἐνδόξως»⁷.

4. Χρήσιμο εἶναι νὰ ἔχει ὑπόψη του κανεὶς ὅτι ὁ Εὐσέβιος, πού βρισκόταν κοντὰ στὶς παλατινὲς ἀρχεδιακὲς καὶ φιλολογικὲς πηγές, κατέτασε τὴν ἐπιστολὴ στὰ ἀντιλεγόμενα τῆς Κ.Δ. (ὅμοια καὶ ὁ χαλκέντερος Ὁριγένης). Ὡστόσο ἀπὸ πολὺν καιρὸς ἡ ἐπιστολὴ εἶχε γίνῃ δεκτὴ ὡς κανονικὴ ἀπὸ τὴν Ἐκκλησίαν (π.χ. Πολύκαρπος, Τερτυλλιανός, Κλήμης Ἀλεξανδρεὺς κλπ)· βλ. Ἰ. Ν. ΠΑΝΑΓΟΠΟΥΛΟΥ, *Εἰσαγωγή στὴν Καινὴ Διαθήκη*, Ἀθήνα 1995, 393-4.

5. Ἔκδ. SCHERMANN T., *Prophetarum vitae fabulosae*, Leipzig 1907, σσ. 107-117, εἰδ. 112.11 ἔξ.

6. SCHERMANN T., ὁ.π., 112.1 ἔξ.

7. Ἄξια νὰ προσεχθεῖ καὶ ἡ προσθήκη, “ὁ ἐπικληθεὶς Θαδδαῖος”, πού μᾶλλον ἐντάσσεται στὴν ἴδια τάση ταύτισης τῶν δύο ὁμώνυμων “Ἰούδας”.

Μᾶλλον στήν ἴδια γραμμὴ πρέπει νὰ τοποθετηθεῖ καὶ γνήσιος ὁ Ἐπιφάνιος, ὁ ὁποῖος στὸ *Πανάριον*, παρουσιάζει διακριτὰ τὰ δύο πρόσωπα⁸:

«Καὶ ἀνελήφθη εἰς οὐρανὸν ἐν αὐτῷ τῷ σώματι καὶ τῇ ψυχῇ καὶ τῷ νῷ, συνενώσας εἰς μίαν ἐνότητα καὶ μίαν πνευματικὴν ὑπόστασιν καὶ ἔνθεον ἀποτελέσας, ἐκάθισεν ἐν δεξιᾷ τοῦ πατρὸς, πέμπτας κήρυκας εἰς ὅλην τὴν οἰκουμένην, Σίμωνα Πέτρον, Ἀνδρέαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, Ἰάκωβον καὶ Ἰωάννην τοὺς υἱοὺς Ζεβεδαίου οὓς πάλαι ἐξελέξατο, Φίλιππον καὶ Βαρθολομαῖον, Ματθαῖον Θωμᾶν τε καὶ Ἰούδαν καὶ Θαδδαῖον, Σίμωνα τὸν ζηλωτὴν Ἰούδας γὰρ ὁ Ἰσακαριώτης, εἰ καὶ πρόωγος ἐν τοῖς δώδεκα ἐψηφίζετο, προδότης γενόμενος ἀπετήθη τοῦ ἁγίου τῶν ἀποστόλων καταλόγου».

καὶ⁹:

«Πέτρος τε καὶ Ἀνδρέας, Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, Φίλιππος καὶ Βαρθολομαῖος, Θωμᾶς, Θαδδαῖος, καὶ Ἰάκωβος Ἀλφαιίου, καὶ Ἰούδας Ἰακώβου καὶ Σίμων ὁ Καναναῖος, καὶ Ματθίας εἰς πλήρωσιν τῶν δώδεκα ἐκλελεγμένοι, οὗτοι πάντες ἐξελέγησαν ἀπόστολοι».

Τὸ τέλος τῆς πορείας αὐτῆς δείχνουν τὰ “Ὄνόματα τῶν IB’ ἀποστόλων”, νόθο ἔργο, ποὺ ἀποδίδεται στὸν Ἐπιφάνιο καὶ αὐτό¹⁰:

«Θαδδαῖος, οὗτος παρὰ μὲν τῷ Ματθαίῳ Λεββαῖος καλεῖται, παρὰ δὲ τῷ Λουκᾷ Ἰούδας Ἰακώβου, παρὰ δὲ τῷ Μάρκῳ Λευὶς καθήμενος παρὰ τὸ τελώνιον»¹¹.

8. HOLL K., ὁ.π., I [DGCS, 25], Leipzig 1915, σ. 231.18.

9. HOLL K., ὁ.π., III [DGCS, 37], Leipzig 1933, σ. 478.2 ἔξ.

10. Ἔκδ. SCHERMANN T., *Propheten und Apostellegenden*, [TuU,3] Leipzig 1907, σ. 232.8.

11. Λίγο πρὸ κάτω (Schermann T., ὁ.π., στ. 12), ὅμως, συμπληρώνεται: «Ἀδελφοὶ δὲ Πέτρος καὶ Ἀνδρέας, υἱοὶ Ἀνᾶς, καὶ Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης, υἱοὶ Ζεβεδαίου, Ἰάκωβος καὶ Ἰούδας, υἱοὶ Ἀλφαιίου, ἀλιεῖς. Πέτρος καὶ Ἀνδρέας, Ἰάκωβος καὶ Ἰωάννης. Ἰάκωβος ὁ καλούμενος ἀδελφός του κυρίου, ποῖος ἦν ὁ γενόμενος ἐπίσκοπος Ἱερουσαλήμ, ὁ ἐπονομαζόμενος δίκαιος, ὁ εἷς ἦν υἱὸς Ζεβεδαίου καὶ ὁ ἕτερος Ἀλφαιίου, καὶ ὁ ἄλλος τοῦ Ἰωσήφ μνηστορος, ὡς ἔλεγον Ἰουδαῖοι. Σίμωνα καὶ Ἰούδα, Ἰωσή τὸν ἀδελφόν, Ματθαῖον λέγει αὐτοὺς καλεῖσθαι τελώνας, Λουκᾶς δὲ καὶ Λευῖν κεκλήσθαι τελώνα». Στὸ ἀπόσπασμα αὐτὸ ὁ ἐρμηνευτὴς ἀντιλαμβάνεται καθαρὰ τὴν σχέση, ποὺ κρύβει τὸ “Ἰούδας Ἰακώβου”, ὡς ἀδελφικὴ ταυτόχρονα παραλείπει νὰ ὀνομάσει τὸν ἀδελφὸ τοῦ Ἰακώβου τοῦ Ἀδελφοθέου, Ἰούδα, ἐνῶ παρουσιάζει καὶ ἕναν Ἰούδα στὸ τέλος. Φαίνεται, δηλαδή, ὅτι τὸ κείμενο παρέχει ὅλα τὰ στάδια τῆς παραδόσης (Θαδδαῖος = Ἰούδας Ἰακώβου, ὅπου Ἰάκωβος = Ἀλφαιίου ἢ/καὶ Ἀδελφόθεος), ἢ ὁποῖα ἀκόμη σχηματίζεται.

β) Θαδδαῖος

Ἔτσι ἐπονομαζόταν ὁ ἀπόστολος, πὺν στοὺς καταλόγους τοῦ Μάρκ. 13.6 ἔξ. καὶ *Ματθ.* 10.2 ἔξ. τοποθετεῖται ἀμέσως μετὰ τὸν Ἰάκωβο Ἀλφαίου. Θαδδαῖος εἶναι ἑβραϊκὴ λέξις καὶ ἀποδίδεται μὲ τὴ σημασία: ἐκεῖνος μὲ τὴ μεγάλη καρδιά, ὁ γενναῖος κοκ¹².

Ὁ Θαδδαῖος, ὅπως εἴπαμε, ταυτίστηκε μὲ τὸν ἀναφερόμενο στὸν κατάλογο τοῦ *Λουκ.* 6.13 Ἰούδα Ἰακώβου γιὰ λόγους ἀπλῆς ἀριθμητικῆς (ἀλλιῶς ποιὸς ἦταν ἐκεῖνος ὁ Θαδδαῖος, ἀφοῦ ὅλοι οἱ ὑπόλοιποι ἀπόστολοι ταυτίζονται στοὺς καταλόγους;) ¹³.

Δὲν φαίνεται νὰ τὸ συμμερίζεται ὁ Θεοδώρητος, καθὼς τὸν ἀποκαλεῖ διώνυμο καὶ ἀναφέρει τὰ ὀνόματα: Θαδδαῖος καὶ Λεββαῖος· ἄρα δὲν ἀναγνωρίζει καὶ τὸ Ἰούδας¹⁴.

Ἀλλὰ ἤδη στὸν Ἰωάννη τὸν Χρυσόστομο, ἡ διαφοροποίηση εἶναι ἐμφανῆς στὴν ἑρμηνευτικὴ παράδοση, πὺν συνδέει τὰ δύο ὀνόματα¹⁵:

«Εἶτα εἰπὼν Λεββαῖον τὸν ἐπικληθέντα Θαδδαῖον, καὶ Σίμωνα τὸν ζηλωτὴν, ὃν καὶ Κανανίτην καλεῖ, ἐπὶ τὸν προδότην ἔρχεται· καὶ οὐχ ὡς ἐχθρὸς τις καὶ πολέμιος, ἀλλ' ὡς ἱστορίαν γράφων διηγῆσατο. Οὐκ εἶπεν, ὁ μαρὸς καὶ παμμίαρος, ἀλλ' ἀπὸ τῆς πόλεως αὐτὸν ἐκάλεσεν, Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης. Ἦν γὰρ καὶ ἕτερος Ἰούδας ὁ Λεββαῖος, ὁ ἐπικληθεὶς Θαδδαῖος, ὃν Ἰακώβου φησὶν ὁ *Λουκᾶς* εἶναι λέγων, Ἰούδας Ἰακώβου. Ἀπὸ τούτου τοῖνυν διαιρῶν αὐτόν, φησὶν Ἰούδας ὁ Ἰσκαριώτης, ὁ καὶ παραδὸς αὐτόν».

12. Ἀλλὰ συναντᾶται καὶ μὲ τὴν ἐπωνυμία Λεββαῖος (στὸ ἀμφίβολο ἔργο τοῦ Ἐπιφανίου, *Τὰ ὀνόματα τῶν δώδεκα ἀποστόλων...*, ἔκδ. T. Schermann, *Prophetarum vitae fabulosae*, Leipzig 1907, σ. 112.11). Αὐτὸ σχετίζεται μὲ τὸν Λεὺ τοῦ *Λουκ.* 5.27-8, ὅπου ὁ Κύριος προσκαλεῖ τὸν «λεὺί, τελώνην καθημένον ἐπὶ τὸ τελώνιον» (πρβλ. BERRY G. R., *A new Greek English Lexicon of the New Testament*, New York 1897, 46a· GRIMM W., *A Greek- English Lexikon of the New Testament*, New York 1889, σ. 282^a).

13. *Λουκ.* 6.13: «Καὶ ὅτε ἐγένετο ἡμέρα, προσεφώνησεν τοὺς μαθητὰς αὐτοῦ, καὶ ἐκλεξάμενος ἀπ' αὐτῶν δώδεκα, οὓς καὶ ἀποστόλους ὠνόμασεν, Σίμωνα, ὃν καὶ ὠνόμασεν Πέτρον, καὶ Ἀνδρέαν τὸν ἀδελφὸν αὐτοῦ, καὶ Ἰακώβον καὶ Ἰωάννην καὶ Φίλιππον καὶ Βαρθολομαῖον καὶ Μαθθαῖον καὶ Θωμᾶν καὶ Ἰακώβον Ἀλφαίου καὶ Σίμωνα τὸν καλούμενον Ζηλωτὴν καὶ Ἰούδαν Ἰακώβου καὶ Ἰούδα Ἰσκαριώθ, ὃς ἐγένετος προδότης».

14. ΘΕΟΔΩΡΗΤΟΥ ΚΥΡΟΥ, *Εἰς τὰ ἄπορα τῆς θείας Γραφῆς*, ἔκδ. Fernandez Marcos - N. Saenz-A. Badillos, *Theodoretii Cyrensis quaestiones in Octateuchum*, Madrid 1979, σ. 203: «Διώνυμος ἦν, ὡς Ἰακὼβ καὶ Ἰσραὴλ, ὡς Σίμων Πέτρος, ὡς Θωμᾶς ὁ λεγόμενος Δίδυμος, ὡς Θαδδαῖος ὁ καὶ Λεββαῖος».

15. *Ὀμιλία* εἰς τὸ *Ματθ.*, PG 57, 380.

Και ἀφοῦ τὰ ἄλλα δύο συνοπτικά εὐαγγέλια ὀνομάζουν ἀπλῶς *Θαδδαῖο*, ἐνῶ τὰ δύο ἀποσπάσματα, πού προέρχονται ἀπὸ κοινή –πολὺ πιθανόν– παράδοση, αὐτὴ τοῦ Λουκᾶ (*Λουκ.* 6.13 καὶ *Πράξ.* 2.20), παρουσιάζουν τὸν μαθητὴ ὡς *Ἰούδα Ἰακώβου*, ἐπόμενο ἦταν, αὐτὸς ὁ Ἰούδας νὰ ταυτιστεῖ νωρὶς καὶ μὲ τὸν ἀναφερόμενο στὸ *Ἰω.* 14.22 Ἰούδα, ὁ ὁποῖος ἔλαβε τὸ λόγο κατὰ τὸ τελευταῖο Δεῖπνο τῶν μαθητῶν μὲ τὸν Κύριο¹⁶.

γ) Ἰούδας ὁ Βαρσαββᾶ

Ὁ τρίτος ὁμώνυμος ἀπόστολος ἦταν ἐπίλεκτο μέλος τῆς Ἰουδαϊκῆς ἐκκλησίας καὶ συνεργάτης τοῦ ἀποστόλου Σίλα (συνεργάτη τῶν Παύλου καὶ Βαρνάβα), πού στάλθηκαν ἀπὸ τὴν ἱεροσολυμητικὴ κοινότητα ν' ἀνακοινώσουν στοὺς Ἀντιοχεῖς τὶς ἀποφάσεις τους (*Πράξ.* 15.22 καὶ 27-34)¹⁷:

«Τότε ἔδοξε τοῖς ἀποστόλοις καὶ τοῖς πρεσβυτέρους σὺν ὅλῃ τῇ ἐκκλησίᾳ ἐκλεξαμένους ἄνδρας ἐξ αὐτῶν πέμψαι εἰς Ἀντιοχείαν σὺν τῷ Παύλῳ καὶ Βαρνάβῳ, Ἰούδαν τὸν καλούμενον Βαρσαββᾶν καὶ Σίλαν, ἄνδρας ἡγουμένους ἐν τοῖς ἀδελφοῖς... ἀπεστάλακαμεν οὖν Ἰούδαν καὶ Σίλαν, καὶ αὐτοὺς διὰ λόγου ἀπαγγέλοντας τὰ αὐτά. Ἔδοξεν γὰρ τῷ πνεύματι τῷ ἁγίῳ καὶ ἡμῖν μηδὲν πλέον ἐπιτίθεσθαι ὑμῖν βῆρος πλὴν τούτων τῶν ἐπάναγκες, ἀπέχεσθαι εἰδωλοθῦτων καὶ αἵματος καὶ πνικτῶν καὶ πορνείας· ἐξ ὧν διατηροῦντες ἑαυτοὺς εὖ πράξετε. Ἐρωστε. Οἱ μὲν οὖν ἀπολυθέντες κατήλθον εἰς Ἀντιόχειαν, καὶ συναγαγόντες τὸ πλῆθος ἐπέδωκαν τὴν ἐπιστολὴν· ἀναγνόντες δὲ ἐχάρησαν ἐπὶ τῇ παρακλήσει. Ἰούδας τε καὶ Σίλας, καὶ αὐτοὶ προφῆται ὄντες, διὰ λόγου πολλοῦ παρεκάλεσαν τοὺς ἀδελφούς καὶ ἐπεστήριξαν· ποιήσαντες δὲ χρόνον ἀπελύθησαν μετ' εἰρήνης ἀπὸ ἀδελφῶν πρὸς τοὺς ἀποστείλαντας αὐτούς. Παῦλος δὲ καὶ Βαρναβᾶς διέτριβον ἐν Ἀντιοχείᾳ διδάσκοντες καὶ εὐαγγελιζόμενοι μετὰ καὶ ἐτέρων πολλῶν τὸν λόγον τοῦ Κυρίου».

Ὁ Ἰούδας αὐτὸς ἀνῆκε, λοιπόν, στὸν εὐρὺ κύκλο τῶν μαθητῶν, τὸν λεγόμενον τῶν ἑβδομήκοντα. Σ' ἓνα ἀπόσπασμα κειμένου τοῦ Ἐπιφανίου, φαίνεται ὁ

16. «Λέγει αὐτῷ Ἰούδας, οὐχ ὁ Ἰσαριώτης, Κύριε, [καὶ] τί γέγονεν ὅτι ἡμῖν μέλλεις ἐμφανίζειν σεαυτὸν καὶ οὐχὶ τῷ κόσμῳ, ἀπεκρίθη Ἰησοῦς καὶ εἶπεν αὐτῷ, Ἐάν τις ἀγαπᾷ με, τὸν λόγον μου τηρήσει, καὶ ὁ πατήρ μου ἀγαπήσει αὐτόν, καὶ πρὸς αὐτὸν ἐλευσόμεθα καὶ μονὴν παρ' αὐτῷ ποιησόμεθα».

17. Πρβλ. DOM BAUDOT, *Dictionnaire Hagiographique*, Paris 1925, 382-3 καὶ Μ. Ἀ. Σιώθη, ἄρθρο στὴ *ΘΗΕ* 3 (1963) 652.

ἐπιπλέον συμφυρισμός μεταξύ τῶν ὁμωνύμων ἀποστόλων· ἀνάμεσα στοὺς Ο΄ Ἀποστόλους ἀναφέρονται καὶ ὁ Βαρσαββᾶς καὶ ἕνας Θαδδαῖος¹⁸:

«Ἐκ τῶν ἀποστόλων τοῦ σωτήρος τῶν ο΄ γεγονόσιν, ὡς ἱστορεῖ Κλήμης ἐν πέμπτῃ τῶν ὑποτυπώσεων, Βαρνάβας, Σωσθένης, Κηφᾶς ὁμώνυμος Πέτρω, Μαθθίας ὁ συγκαταριθμηθεὶς τοῖς ἕνδεκα, [Εὐβουλος, Πούδης, Κρίσκιος, ἐν τῇ β΄,] Βαρσαβᾶς καὶ Λίνος, οὗ μέμνηται Παῦλος Τιμοθέω γραφῶν, Θαδδαῖος, Κλεόπας καὶ οἱ σὺν αὐτῷ».

Ὁ ἀπόστολος Ἰούδας εἶναι πολὺ πιθανόν, ὅπως θὰ δοῦμε πιὸ κάτω, ν' ἀναμίχθηκε καὶ αὐτὸς στὴ σύμφυρση τῶν ὁμωνύμων ἀποστόλων.

2. Ἡ Ἀγιολογικὴ παράδοση

Ἡ Ἐκκλησία, προσέλαβε καὶ τίμησε καὶ τοὺς τρεῖς ἄνδρες. Ἀλλὰ αὐτὸ ἔγινε συμφύροντας τὰ χαρακτηριστικὰ τους¹⁹. Οὐσιαστικά, ὅταν μιλάμε γιὰ χαρακτηριστικὰ αὐτῶν τῶν ἀνδρῶν, αὐτὰ δὲν μποροῦν νὰ εἶναι ἄλλα ἀπὸ τὸ ὄνομα, τὴ συγγένεια²⁰ καὶ τὴ θέση τους στὴν ἀποστολικὴ ἱστορία: τὰ χαρακτηριστικὰ αὐτὰ εἶδαμε σὲ ἄδρες γραμμῆς πιὸ πάνω πῶς –πολὺ πιθανόν– συναντήθηκαν²¹.

Στὴ διαμόρφωση τῆς ἀγιολογικῆς παράδοσης πολὺ συνέβαλε καὶ μιὰ ἱστορία - θρύλος: εἶναι ἡ περιφνημὴ ἱστορία μὲ τὸν Ἄβγαρο, βασιλιὰ τῆς Ὁρροηνῆς, καὶ τὴν εἰκόνα τῆς Ἐδέσσης²². Συνοπτικά, ὁ θρύλος ἀναφέρει, ὅτι ὁ Ἄβγαρος

18. SCHERMANN T., *Prophetarum vitae fabulosae*, Leipzig 1907, σσ. 126-131, εἰδ. 127.13-128.4.

19. FARMER D. H., *Oxford Dictionary of Saints*, Oxford 2004, 291b. Ἡ Ὁρθόδοξη ἀγιολογικὴ παράδοση τιμᾷ ἰδιαίτερος τοὺς ἁγίους τῆς “κατηγορίας” τῶν ἀποστόλων: βλ. ΠΑΣΧΟΥ Π. Β., *Ἅγιοι, οἱ Φίλοι τοῦ Θεοῦ. Εἰσαγωγή στὴν Ἀγιολογία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας* [Ἕγναγιολογικὰ Κείμενα - Μελέτες, 2], ἔκδ. Ἀρμός, Ἀθήνα 1997, 93, εἰδ. 95, ὅπου ἀναφέρεται μόνον ὁ Θαδδαῖος/Λευαῖος (21 Αὐγ.). ΤΣΑΜΗ Δ., *Ἀγιολογία τῆς Ὁρθοδόξου Ἐκκλησίας*, ἐκδ. Π. Πουρναρά, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 102.

20. Τὸ θέμα τῆς σχέσης τοῦ Ἰούδα μὲ τὰ ἄλλα σχετιζόμενα πρόσωπα ἐξετάζει ὁ Joseph van Hecke, *AASS Oct. XII* (1867) 437-8. Γιὰ τὴ σχέση Ἰούδα Θαδδαίου καὶ Ζηλωτῆ: HALKIN F., «Les apôtres Jude Thaddée et Judas le Zélote», *Analecta Bollandiana* 66 (1948) 83-5.

21. Γιὰ τὰ ἀγιολογικὰ κείμενα ποὺ σχετίζονται μὲ τὸν ἀπόστολο Θαδδαῖο/Ἰούδα βλ. HALKIN FR., *BHG*, II, 264 n. 1702 ἔξ.

22. HALKIN FR., *BHG*, II, 264-5 n. 1704 I-IIZ H.-G. Beck, *Kirche und theologische Literatur im byzantinische Reich*, München 1959, 197 σημ. 4 καὶ 297 σημ. 3· LUCIUS E., *Die Anfänge des Heiligenkults in der christliche Kirchen*, Tübinge 1909, 192-3. 245-6. ΧΡΗΣΤΟΥ

προσκάλεσε τὸν Ἰησοῦ στὴν Ἔδεσσα νὰ διδάξει. Ὁ Χριστὸς ἀπάντησε προφορικὰ στὴν πρόταση μὲ τὸν ἀπόστολο Ἀδδαῖο/Θαδδαῖο. Ἐπιπλέον, ὁ Ἀνανίας φιλοτέχνησε μία εἰκόνα τοῦ Κυρίου²³, ἡ ὁποία φυλασσόταν στὴν Ἔδεσσα μέχρι τὸ 944. Τότε μεταφέρθηκε ἀπὸ τὸν Ρωμανὸ Λεκαπηνὸ στὴν ΚΠολη²⁴, ὅπου ἀποθησαυρίστηκε στὸ νὰδ τοῦ Φάρου καὶ ἐορταζόταν στὶς 16 Αὐγούστου κάθε ἔτους²⁵.

Ἡ ἱστορία δημιουργήθηκε περὶ τὰ τέλη τοῦ Β' καὶ ἀρχὲς τοῦ Γ' αἰ., ὅταν τὸ βασιλεῖο τῆς Ὀσροηνῆς υἰοθέτησε τὸ Χριστιανισμὸ καὶ ἔφερε ἴχνη γνωστικῆς διδασκαλίας. Ἀναφέρεται ἀναπτυσσόμενη μαζί μὲ τὶς δῆθεν ἐπιστολές, ἀπὸ τὸν Εὐσέβιο²⁶, ἔπειτα ἀπὸ τὸν Εὐάγριο Ποντικό²⁷, τὴν Ἀπόκρυφη Διδασκαλία τοῦ Ἀδδαίου (κείμενο τοῦ Δ' -Ε' αἰ.)²⁸ καὶ τὸν 10^ο αἰ. ἀπὸ τὸν Κωνσταντῖνο Πορφυρογέννητο σὲ αὐτοτελὲς ἔργο του²⁹. Τὸ ἐνδιαφέρον σὲ αὐτὴν τὴν ἱστορία εἶναι τὸ πρόσωπο τοῦ ἀποστόλου, ποῦ ἀναλαμβάνει τὴν διεκπεραίωση τῆς ἐπικοινωνίας Χριστοῦ καὶ Ἀβγαροῦ: Μετὰ τὴν Ἀνάληψη τοῦ Κυρίου, ὁ Θωμᾶς στέλνει στὸν Ἀβγαρο τὸν ἀπόστολο Θαδδαῖο ἢ Ἀδδαῖο, ἕνα τῶν δώδεκα³⁰.

Π. Κ., *Ἑλληνικὴ Πατρολογία, Β' Γραμματεία τῆς περιόδου τῶν διωγμῶν*, ἐκδ. Κυρομάνος, Θεσσαλονίκη 1991, σ. 245 ἔξ.

23. Τὸ περιστατικὸ αὐτὸ εἶναι προσθήκη τοῦ ε' αἰ. στὴν *Ἱστορία Ἀδδαίου* βλ. ΧΡΗΣΤΟΥ, *Ἑλληνικὴ Πατρολογία*, ὅ.π., σ. 247.

24. Βλ. σχετικὸ ἄρθρο ΘΗΕ 1 (1962) 32-3.

25. ΔΗΜΗΤΡΙΕΦΣΚΗ, *Τυπικά*, I, 289 (Μονῆς τῆς Εὐεργετίδος), ὅπου ἀναφέρεται ὡς ἐορτὴ τοῦ ἁγίου Μανδηλίου. Δὲν ὑπάρχει, ὅμως, στὸ *Τυπικὸν* τῆς Μεγάλης Ἐκκλησίας τοῦ 10^{ου} αἰ. ΜΑΤΕΟΣ J., *Le Typicon de la Grande Église*, I, [OCA, 165], Roma 1962, 372.

26. ΕΥΣΕΒΙΟΥ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, I, 12, 1 ἔξ., ἐκδ. G. Bardy, *Eusebe de Cesarée. Histoire ecclésiastique*, 1 [SC,31], Paris 1952, 40 ἔξ.

27. ΕΥΑΓΓΡΙΟΥ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, Δ' 27, ἐκδ. J. Bidez - L. Parmentier, *The ecclesiastical history of Evagrius with the scholia*, London 1898 (=New York 1979²), σ. 174.3 ἔξ.

28. Ἐκδ. PHILLIPS G., *The Doctrine of Addai the Apostle*, London 1876. Ἐπόμενη ἐπεξεργασία τῆς ἴδιας ἱστορίας ὑπῆρξαν οἱ *Πράξεις Θαδδαίου*, τοῦ σ' αἰ.: Lipsius - Bonnet, *Acta Apostolorum Apocrypha*, I, Leipzig 1891, 273-283.

29. ΚΩΝΣΤΑΝΤΙΝΟΥ ΠΟΡΦΥΡΟΓΕΝΝΗΤΟΥ, *Διήγησις... περὶ τῆς πρὸς Αὔγαρος ἀποσταλείσης ἀχειροποιήτου θείας εἰκόνης...*, ἐκδ. von E. Dobschutz, *Christusbilder. Untersuchungen zur christlichen Legende* [Texte und Untersuchungen, N.F. 3], Leipzig 1899, σσ. 39-85 (Beilage II). Αὐτὸ εἶναι τὸ μοναδικὸ κείμενο, ποῦ δὲν ἀναφέρεται σὲ κάποιον ἄγιο καὶ ἐμπεριέχεται στὸ Μηνολόγιο τοῦ Συμεὼν Μεταφραστῆ ὡς ἀνάγνωσμα κατὰ τὸ Σάββατο τοῦ Ἀκαθίστου· ΤΣΑΜΗ Δ., *Ἀγιολογία τῆς Ὁρθοδόξης Ἐκκλησίας*, ἐκδ. Π. Πουρναρᾶ, Θεσσαλονίκη 1999, σ. 56. Ἡ ἱστορία αὐτὴ ἀναπαράγεται ἀπὸ τὸν Ἁγᾶπιο Λάνδο, *Καλοκαιρινή. Ἦτοι βιβλὸς περιέχουσα βίους τινὰς τοῦ Καλοκαιρίου*, ἐν Βενετία 1865, 191 ἔξ.

30. ΕΥΣΕΒΙΟΥ, *Ἐκκλησιαστικὴ Ἱστορία*, I, 13, 4.3, ἐκδ. J. Bidez - L. Parmentier, ὅ.π., 41.

Ἡ ἱστορία αὐτὴ βρῖσκεται καὶ στὸ συναξαριακὸ κείμενο, ποὺ περιγράφει τὸ *Μαρτύριο* τοῦ ἀποστόλου Ἰούδα³¹ καὶ στὸ *Ἐγκώμιο* τοῦ Νικήτα Δαβίδ³². Σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο φαίνεται νὰ ὑπάρχει, λοιπόν, ἓνας ἐπιπλέον ἀγιολογικὸς συμφυρμὸς: Σύμφωνα μὲ κάποια συναξαριακὰ κείμενα, ὁ Θαδδαῖος ἦταν ἀπόστολος ἀπὸ τὴν Ἔδεσσα· πρῶτα ἔγινε μαθητὴς τοῦ Προδρόμου καὶ ἔπειτα ἀκολούθησε τὸν Ἰησοῦ³³. Αὐτὸς κήρυξε στὴν Ἔδεσσα, κοιμήθηκε στὴ Βηρυττό (δὲν ἀναφέρεται μαρτύριο) καὶ ἡ σύναξή του τελεῖτο στὸ “ἀποστολεῖο τοῦ ἁγίου... Πέτρου” κοντὰ στὴν ἁγ. Σοφία³⁴ καὶ στὴ μονὴ τῶν τοῦ Πρῶβου³⁵ τὴν 20ῆ³⁶ ἢ 21ῆ Αὐγούστου³⁷. Ἡ ἡμερομηνία αὐτὴ νομίζουμε, ὅτι σχετίζεται μὲ τὴν 16^η Αὐγούστου, ποὺ ὅπως εἴπαμε ἐορταζόταν ἡ εἰκόνα τοῦ Μανδηλίου ἀπὸ τὸν 10/11ο αἰ³⁸.

Ἀπὸ τὴν ἄλλη πλευρὰ, εἶναι σαφὲς ὅτι ὁ ἀπόστολος Ἰούδας τῆς παράδοσης τῶν Ἀποστόλων ἐορταζόταν στὶς 19 Ἰουνίου, ὅπως φαίνεται ἀπὸ τὰ *Τυπικά* τοῦ 10ου αἰ³⁹. καὶ τὰ *Συναξαριακὰ κείμενα*⁴⁰. Ὁ ἅγιος Νικόδημος μπροστὰ στὸ

31. LATYSEV B., *Menologii Anonymi Byzantini saeculi X quae supersunt*, Petropoli MCMXII, 77-9, εἰδ. 78.4. *Μηνολόγιο τοῦ Βασιλείου*, PG 117, 503BC· Πρβλ. ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ, *Ἀγιολόγιον τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας*, ἐκδ. Ἀποστολικὴ Διακονία τῆς Ἐκκλησίας τῆς Ἑλλάδος, Ἀθήνα χ.χρ., 217-8.

32. PG 105, 267A.

33. ΣΩΦΡΟΝΙΟΥ ΕΥΣΤΡΑΤΙΑΔΟΥ, *Ἀγιολόγιον...*, σ. 170α.

34. R. Janin, *La géographie ecclésiastique de l'Empire byzantin. Première partie: La siège de Constantinople et le Patriarcat Oecumenique. III: Les Églises et les monastères*, Paris 1953, σ.412.

35. Γιὰ τὴν περιοχὴ βλ. VAN MILLINGEN AL., *Byzantine Constantinople. The Walls of the City and the adjoining historical sights*, London 1899, 289, 292· πρβλ. Janin, *La géographie...*, ὅ.π., 421-2.

36. ΜΑΤΕΟΣ, *Le Typicon...*, ὅ.π., 378.25.

37. ΔΗΜΗΤΡΙΕΦΣΚΗ, *Τυπικά*, I, 492.

38. Ἄν καὶ τὸ *Τυπικόν* τῆς Μ. Ἐκκλησίας παραδίδει ἄλλη θαυματουργία σὲ καιρὸ πολέμου: τὴ σωτηρία τῆς Πόλης ἀπὸ τὴν ἐπίθεση τῶν Ἀράβων (717-8). Mateos, *Le Typicon...*, 372.

39. ΔΗΜΗΤΡΙΕΦΣΚΗ, *Τυπικά*, I, 461 (Εὐεργέτιδος)· ΜΑΤΕΟΣ, *Le typicon...*, 316.8-9.

40. LATYSEV, *Menologii*, II, 77. Πρβλ. καὶ τὸ *Μηνολόγιο τοῦ Βασιλείου*, PG 117, 503BC. Ἄν καὶ ἐδῶ πρέπει νὰ ἀναφερθεῖ καὶ τὸ μαρμάρινο καλενδᾶριο τῆς ἐκκλησίας τῆς Νεαπόλεως στὴν Ἰταλία, ποῦ ἀνάγεται στὸν 8^ο αἰ. καὶ ἀναφέρει ὡς ἡμέρα ἐορτῆς τὴν 26ῆ Μαΐου· προφανῶς αὐτὴ ἦταν ἡ Δυτικὴ παράδοση τῆς ἐορτῆς: βλ. DELEHAYE H., «Hagiographie Napolitaine», *Analecta Bollandiana* 57 (1939), 5-64. Καὶ ἀπὸ τὸν PEETERS P. (*Bibliotheca Hagiographica Orientalis* [Subsidia Hagiographica, 10], Bruxelles 1910, σ.253) ἀναφέρεται ἡ 19^η ὡς ἡμέρα τῆς ἐορτῆς τοῦ Ἀποστόλου.

πρόβλημα τῆς διπλῆς ἡμερομηνίας ἐπέλεξε νὰ ταυτίσει τοὺς τρεῖς: τὸν ἀπόστολο Θαδδαῖο, τὸν Ἰούδα τοῦ Ἰακώβου⁴¹ καὶ τὸν Θαδδαῖο τῆς διήγησης τῆς εἰκόνας τοῦ Ἀβγάρου⁴², ἀφήνοντας, ὅμως, νὰ καταγράφεται ἡ μνήμη τοῦ Θαδδαίου καὶ στὴν 21η τοῦ Αὐγούστου. Αὐτὴ οὐσιαστικὰ ἡ ἐπιλογή τοῦ ἁγίου Νικοδήμου εἶναι πὸν βλέπουμε καταγραμμένη μέχρι σήμερα στὰ Μηηνολόγια καὶ Συναξαριστές⁴³.

Συνοψίζοντας, βλέπει κανεὶς πῶς δύο ἀπόστολοι, ὁ Θαδδαῖος καὶ ὁ Ἰούδας ὁ ἀδελφόθεος (ἴσως ὁ δεῦτερος μετὰ τὴν Ἀνάληψη τοῦ Κυρίου), συμφύρθηκαν σὲ ἓναν ἀπὸ τὴν ἐκκλησιαστικὴ παράδοση: τὸν Θαδδαῖο-Ἰούδα τοῦ Ἰακώβου (Ἀλφαίου/Ἰωσήφ). Ἐν συνεχείᾳ, παρατηρεῖ κανεὶς πῶς ἓνας συνήθης ἀγιολογικὸς θρῦλος πὸν ἔχει ἀπόστολο ὡς πρωταγωνιστὴ, ἐπιλέγει τὸν Θαδδαῖο/Ἀδδαῖο, γιὰ ἄγνωστο μέχρι στιγμῆς λόγο πὸν ἴσως νὰ ἔχει κάποια τοπικὴ πηγὴ ὡς ἀφετηρία. Πιθανὸν σὲ αὐτὸ τὸ σημεῖο νὰ εἰσβάλλει στὴν ἱστορία ὁ τρίτος Ἰούδας, ὁ συνεργάτης τοῦ Σίλα, πὸν στέλνεται, ὅπως εἶδαμε, στὴν Ἀντιόχεια δημοργώντας ἀποστολικὴ παράδοση γιὰ τὴν εὐρύτερη περιοχὴ τῆς Συρίας καὶ τὴν Ἔδεσσα (ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι μία ὑπόθεση). Σήμερα, στὸ ὀρθόδοξο ἀγιολόγιο, ὑπάρχουν πλέον δύο συναφεῖς ἑορτές, ἐνῶ τὰ πρόσωπα καὶ τὰ γεγονότα γενικὰ ἀγνοοῦνται καὶ ἀναμειγνύονται, δείχνοντας μὲ ποιὸν τρόπο λειτουργεῖ ἡ τιμὴ ἑνὸς Ἁγίου στὴν Ἐκκλησία: ὄχι ὡς ἱστορία, ἀλλὰ ὡς ἠθικὸ καὶ πνευματικὸ ἐφαπτήριο γιὰ μίμηση στὴν πορεία τοῦ ἀνθρώπου γιὰ τὴ σωτηρία του.

41. ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ ΤΟΥ ΑΓΙΟΡΕΙΤΟΥ, *Συναξαριστῆς τῶν δώδεκα μηνῶν τοῦ ἐνιαυτοῦ*, Γ', ἐν Βενετία 1819, 118 (=ἔκδ. 1868, II, 213).

42. ΝΙΚΟΔΗΜΟΥ, *Συναξαριστῆς...*, 333.

43. ΔΟΥΚΑΚΗ, *Μέγας Συναξαριστῆς πάντων τῶν ἁγίων*, ἐν Ἀθήναις 1894, τ. XII, 302 ἔξ. Γιὰ τὴν ὑπαρξὴ παλαιᾶς Ἀκολουθίας βλ. ΡΕΤΙΤ L., *Bibliographie des Acolouthies Grecques* [SH,16], Bruxelles 1926, 128.